

10–16 YOSHLI MAKTAB O‘QUVCHILARI PSIXOLOGIYASI: FARG‘ONA VILOYATI O‘QUVCHILARI MISOLIDA

Mamatqulova Kamolaxon Baxodirovna

Qo‘qon shahar 24-maktab amaliyotchi psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20594580>

Annotatsiya

Mazkur maqolada 10–16 yoshli maktab o‘quvchilarining psixologik rivojlanish xususiyatlari, yosh davriga xos emotsional, ijtimoiy, kognitiv va shaxsiy o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Ayniqsa, O‘zbekistonning Farg‘ona viloyati, xususan Qo‘qon shahri maktab o‘quvchilariga xos bo‘lgan tarbiyaviy muhit, oilaviy qadriyatlar, ta‘limga munosabat, muloqot madaniyati va shaxslararo munosabatlar alohida yoritiladi. Maqolada 10–16 yosh davrida o‘quvchilarda kuzatiladigan o‘ziga ishonch, mustaqillikka intilish, tengdoshlar ta‘siri, kasbiy qiziqishlarning shakllanishi, stress va moslashuv muammolari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, maktab psixologiyasi, 10–16 yosh, Farg‘ona viloyati o‘quvchilari, emotsional rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, maktab psixologi, tarbiya, shaxsiy rivojlanish.

Maktab yoshidagi bolalar psixologiyasi ta‘lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ayniqsa, 10–16 yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o‘quvchi bolalikdan o‘smirlikka o‘tadi, uning dunyoqarashi, o‘ziga bo‘lgan munosabati, tengdoshlari va kattalar bilan muloqoti, o‘qishga bo‘lgan qiziqishi hamda kelajak haqidagi tasavvurlari asta-sekin o‘zgarib boradi.

10–16 yosh oralig‘i psixologiyada murakkab, ammo nihoyatda muhim rivojlanish bosqichi sifatida baholanadi. Bu yoshda o‘quvchilarda jismoniy o‘sish tezlashadi, emotsional sezgirlik kuchayadi, mustaqil fikrlashga ehtiyoj ortadi. Shu bilan birga, ular hali to‘liq hayotiy tajribaga ega bo‘lmaganliklari sababli kattalar ko‘magiga, to‘g‘ri yo‘l-yo‘riqqa va psixologik qo‘llab-quvvatlashga muhtoj bo‘ladilar.

O‘zbekiston sharoitida, xususan Farg‘ona viloyatida maktab o‘quvchilarining psixologik rivojlanishiga oila, mahalla, maktab, milliy qadriyatlar, diniy-axloqiy tarbiya, ijtimoiy muhit va zamonaviy texnologiyalar kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli ushbu yoshdagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini hududiy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq holda o‘rganish dolzarb ahamiyatga ega.

10–16 yosh oralig‘i shartli ravishda ikki bosqichga ajratilishi mumkin: kichik o‘smirlik davri va o‘rta o‘smirlik davri. 10–12 yoshdagi o‘quvchilar odatda bolalik davridan o‘smirlikka o‘tish jarayonini boshdan kechiradilar. Ular hali o‘yin, do‘stlik, o‘qituvchi bahosi va ota-ona e‘tiboriga kuchli bog‘liq bo‘ladilar. Biroq bu yoshda ularda “men ham kattaman”, “mening fikrim ham muhim” degan ichki ehtiyoj shakllana boshlaydi.

13–16 yosh oralig‘ida esa o‘smirlik xususiyatlari yanada kuchayadi. O‘quvchilar o‘z shaxsini anglashga, jamiyatdagi o‘rnini topishga, mustaqil qaror qabul qilishga intiladilar. Ular uchun tengdoshlar fikri, sinfdoshlar orasidagi mavqe, tashqi ko‘rinish, qobiliyat va muvaffaqiyat masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu davrga xos asosiy psixologik belgilar quyidagilardan iborat:

1. **O‘zini anglashning kuchayishi.** O‘quvchi o‘zining kuchli va zaif tomonlarini sezishga, boshqalar bilan taqqoslashga harakat qiladi.

2. **Emotsional beqarorlik.** Kayfiyatning tez o'zgarishi, xafa bo'lish, tez ranjish, ba'zan asabiylashish holatlari kuzatiladi.
3. **Mustaqillikka intilish.** O'smir o'z fikrini bildirishni, tanlov qilishni, kattalar tomonidan hurmat qilinishni xohlaydi.
4. **Tengdoshlar ta'sirining ortishi.** Do'stlar, sinfdoshlar va guruh fikri o'quvchi xatti-harakatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.
5. **Qiziqishlarning o'zgarishi.** O'quvchi ayrim fanlarga, kasblarga, sport, san'at, texnika yoki ijodiy faoliyatga qiziqqa boshlaydi.
6. **Tanqidga sezgirlik.** Bu yoshdagi o'quvchilar qo'pol tanqidni og'ir qabul qiladilar. Shuning uchun ular bilan muloqotda ehtiyotkorlik va hurmat muhimdir.

Farg'ona viloyati O'zbekistonning qadimiy madaniy, ma'rifiy va hunarmandchilik an'analari rivojlangan hududlaridan biri hisoblanadi. Viloyat, xususan Qo'qon shahri tarixan ilm-fan, adabiyot, hunar, savdo va madaniyat markazlaridan biri bo'lib kelgan. Bu muhit o'quvchilarning dunyoqarashi, tarbiyasi va shaxsiy rivojlanishiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi.

Farg'ona viloyati maktab o'quvchilarida ko'pincha quyidagi ijtimoiy-psixologik xususiyatlar kuzatiladi:

Oilaviy qadriyatlarga bog'liqlik

Farg'ona vodiysi oilaviy munosabatlar, kattalarga hurmat, ota-ona roziligi, qarindoshlik rishtalari va mahalla muhitiga e'tibor kuchli bo'lgan hududlardan biridir. Shu bois o'quvchilar tarbiyasida oilaning ta'siri katta. Ko'plab o'quvchilar ota-onasi, buvi-bualari yoki yaqin qarindoshlari fikrini muhim deb biladilar. Bu ijobiy jihatdan bolalarda hurmat, mas'uliyat, odob va jamoaviylik tuyg'usini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, ba'zan haddan tashqari nazorat, o'quvchining mustaqil fikrini yetarlicha tinglamaslik yoki faqat baho va natijaga urg'u berish bolalarda ichki bosim, xavotir va o'ziga ishonchsizlikni yuzaga keltirishi mumkin.

Jamoaviy muhitga moslashuv

Farg'ona viloyati o'quvchilari ko'pincha jamoada faol bo'lishga, sinfdoshlar bilan yaqin munosabat o'rnatishga intiladilar. Maktab tadbirlari, sport musobaqalari, bayramlar, ijodiy chiqishlar va sinfdagi umumiy ishlar ularning ijtimoiy faolligini oshiradi. Bunday muhit o'quvchilarda hamkorlik, o'zaro yordam va do'stlik sifatlarini rivojlantiradi.

Ammo ayrim hollarda tengdoshlar orasidagi taqqoslash, “kim yaxshi o'qiydi”, “kimning kiyimi yaxshi”, “kim ko'proq e'tiborda” kabi omillar o'quvchilarda ichki raqobat, rashk yoki o'zini past baholash holatlarini keltirib chiqarishi mumkin.

Ta'limga va ustozga hurmat

Farg'ona viloyatida ustozga hurmat an'anaviy qadriyat sifatida shakllangan. O'quvchilar odatda o'qituvchi fikriga e'tibor bilan qaraydilar. Bu ta'lim jarayonida ijobiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy yoshlar faqat buyruq asosidagi ta'limdan ko'ra, muloqotga, tushuntirishga, rag'batlantirishga va individual yondashuvga ko'proq ehtiyoj sezadilar.

10–16 yoshli o'quvchilar o'qituvchidan nafaqat bilim, balki adolat, samimiylik, hurmat va tushunishni ham kutadilar. Agar o'qituvchi o'quvchining shaxsiyatini hurmat qilsa, uning fikrini tinglasa, bunday o'quvchida fanga qiziqish va o'ziga ishonch kuchayadi.

Zamonaviy texnologiyalar ta'siri

Bugungi kunda Farg'ona viloyati o'quvchilari ham internet, telefon, ijtimoiy tarmoqlar va turli onlayn platformalar bilan faol aloqada. Bu omil ularning axborot olish imkoniyatlarini kengaytiradi, dunyoqarashini boyitadi. Biroq nazoratsiz foydalanish diqqatning pasayishi, vaqtni

noto'g'ri taqsimlash, uyqu buzilishi, ijtimoiy tarmoqlardagi taqqoslashlar sababli o'ziga ishonchsizlik kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shuning uchun maktab psixologi, ota-ona va o'qituvchilar o'quvchilarga raqamli madaniyat, vaqtni boshqarish, xavfsiz internetdan foydalanish bo'yicha muntazam tushuntirish ishlarini olib borishlari zarur.

O'smirlik davrida emotsional holatlar tez-tez o'zgarib turadi. O'quvchi bir kuni quvnoq va faol bo'lsa, boshqa kuni tushkun, indamas yoki jahldor bo'lishi mumkin. Bu holat organizmdagi jismoniy va gormonal o'zgarishlar, maktabdagi yuklama, oilaviy munosabatlar, do'stlar bilan kelishmovchiliklar va shaxsiy kechinmalar bilan bog'liq bo'ladi.

Farg'ona viloyati o'quvchilari orasida ham quyidagi emotsional holatlar uchrashi mumkin:

- baho va imtihonlardan xavotirlanish;
- ota-ona kutgan natijaga erisha olmaslikdan qo'rqish;
- sinfdoshlar orasida o'z o'rnini topishga intilish;
- tashqi ko'rinishidan qoniqmaslik;
- kelajak kasbini tanlashda ikkilanib qolish;
- o'z fikrini aytishga uyalish;
- kattalar tomonidan tushunilmaslik hissi.

Bu holatlarning barchasi tabiiy rivojlanish jarayonining bir qismi bo'lishi mumkin. Ammo emotsional qiynchiliklar uzoq davom etsa, o'quvchining o'qishiga, uyqusiga, ishtahasiga, muloqotiga yoki xatti-harakatiga salbiy ta'sir qilsa, maktab psixologi tomonidan individual suhbat va kuzatuv olib borilishi zarur.

10–16 yosh davrida o'quvchilarning tafakkuri bosqichma-bosqich rivojlanadi. Ular oddiy yodlashdan mantiqiy fikrlashga, sabab-oqibatni tushunishga, taqqoslash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga o'ta boshlaydilar. Bu yoshdagi o'quvchilarga faqat tayyor ma'lumot berish emas, balki savol berish, muammo yechish, bahs-munozara qilish, loyiha ishlari, guruhli mashg'ulotlar orqali ta'lim berish samaralidir.

Farg'ona viloyati o'quvchilari orasida tabiiy fanlar, chet tillari, axborot texnologiyalari, sport, san'at, hunarmandchilik va tadbirkorlikka qiziqish ortib bormoqda. Ayniqsa, ota-onaning farzand kelajagiga bo'lgan e'tibori yuqori bo'lgani sababli ko'plab o'quvchilar qo'shimcha kurslar, repetitorlik mashg'ulotlari va to'garaklarga qatnashadilar.

10–16 yoshli o'quvchilar uchun do'stlik munosabatlari nihoyatda muhimdir. Ular o'zlarini tengdoshlari orqali anglaydilar, guruhga tegishlilik hissini boshdan kechiradilar. Sinfdagi ijobiy muhit o'quvchining o'ziga ishonchini oshiradi, o'qishga bo'lgan munosabatini yaxshilaydi.

Aksincha, sinfda masxara qilish, ajratib qo'yish, kamsitish, laqab qo'yish yoki doimiy tanqid qilish holatlari o'quvchining ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatlar maktab psixologi va sinf rahbari tomonidan erta aniqlanishi va bartaraf etilishi lozim.

Farg'ona viloyati maktablarida jamoaviy tadbirlar, bayramlar, sport musobaqalari va ijodiy kechalar o'quvchilarni birlashtirishda muhim vosita bo'la oladi. Bunday faoliyatlar orqali o'quvchilar o'z qobiliyatlarini namoyon etadilar, sinfdoshlar bilan ijobiy munosabat o'rnatadilar va o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydilar.

10–16 yosh davrida qizlar va o'g'il bolalar psixologik rivojlanishida muayyan farqlar kuzatiladi. Qizlarda emotsional sezgirlik, tashqi ko'rinishga e'tibor, yaqin do'stlik munosabatlariga ehtiyoj kuchayadi. Ular ko'pincha o'z his-tuyg'ularini ichida saqlashi yoki yaqin insonlariga aytishga moyil bo'ladilar.

O'g'il bolalarda esa mustaqillik, kuchlilik, o'zini ko'rsatish, sportga qiziqish, texnikaga moyillik yoki raqobat hissi kuchliroq namoyon bo'lishi mumkin. Ba'zi o'g'il bolalar his-tuyg'ularini ochiq aytishda qiynaladilar, muammolarini jahldorlik yoki befarqlik orqali ifodalashlari mumkin.

Albatta, bu xususiyatlar umumiy kuzatuvlardir. Har bir o'quvchi individual shaxsdir. Shu sababli maktab psixologi har bir bolaning xarakteri, oilaviy muhiti, qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojidan kelib chiqib yondashishi zarur.

10–16 yoshli o'quvchilar bilan ishlashda maktab psixologining o'rni juda muhimdir. Psixolog nafaqat muammoli holatlarda, balki profilaktik, rivojlantiruvchi va maslahat beruvchi faoliyatda ham faol bo'lishi kerak.

Amaliy psixologik mashg'ulotlar namunasi

10–16 yoshli o'quvchilar bilan quyidagi psixologik mashg'ulotlarni tashkil etish foydali bo'lishi mumkin:

“Men kimman?” mashqi

O'quvchilarga qog'oz tarqatiladi. Ular o'zlari haqida 5 ta ijobiy sifat yozadilar. So'ng xohlovchilar o'z javoblarini o'qib beradilar. Bu mashq o'zini anglash va o'ziga ijobiy munosabatni rivojlantiradi.

“Do'stlik daraxti” mashqi

Sinf doskasiga daraxt rasmi chiziladi. Har bir o'quvchi do'stlikka oid bitta yaxshi fazilatni yozib, daraxtga yopishtiradi. Mashq sinfdagi ijobiy muhit yaratishga yordam beradi.

“Kayfiyat termometri” mashqi

O'quvchilar o'z kayfiyatini 1 dan 10 gacha baholaydilar va sababini qisqacha tushuntiradilar. Bu mashq psixologga sinfdagi emotsional holatni aniqlashga yordam beradi.

“Mening kelajak kasbim” mashqi

O'quvchilar o'zlari qiziqqan kasb haqida yozadilar: nima uchun bu kasbni tanlashadi, bu kasb uchun qanday sifatlar kerak, hozirdan nimalarni o'rganish zarur. Mashq kasbiy yo'naltirishda samarali hisoblanadi.

10–16 yoshli maktab o'quvchilari psixologiyasi murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Bu davrda bola bolalikdan o'smirlikka o'tadi, o'z shaxsini anglay boshlaydi, mustaqillikka intiladi, tengdoshlari bilan munosabatlarga katta ahamiyat beradi. Shu sababli ota-ona, o'qituvchi va maktab psixologi o'quvchiga nisbatan ehtiyotkor, hurmatli va individual yondashuv asosida munosabatda bo'lishi zarur.

Farg'ona viloyati o'quvchilari tarbiyasida oilaviy qadriyatlar, mahalla muhiti, ustozga hurmat, jamoaviylik va milliy an'analar muhim o'rin tutadi. Bu omillar o'quvchilarda odob, mas'uliyat, mehnatsevarlik va jamoaga moslashish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar, ta'limdagi raqobat, ota-ona kutuvlari va tengdoshlar ta'siri ayrim psixologik qiyinchiliklarni ham yuzaga keltirishi mumkin.

Shuning uchun 10–16 yoshli o'quvchilar bilan ishlashda maktab psixologining roli alohida ahamiyatga ega. Psixolog o'quvchilarning emotsional holatini kuzatishi, ularga psixologik yordam ko'rsatishi, ota-onalar va o'qituvchilar bilan hamkorlikda sog'lom tarbiyaviy muhit yaratishi zarur. Ana shundagina o'quvchilar o'z salohiyatini to'liq namoyon qila oladigan, ruhiy jihatdan barqaror, ijtimoiy faol va kelajakka ishonch bilan qaraydigan shaxs sifatida shakllanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. G'oziyev E. *Ontogenez psixologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Davletshin M.G. *Yosh davrlari va pedagogik psixologiya*. Toshkent: TDPU, 2004.

3. Nishonova Z.T., Alimova G.K. *Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi*. Toshkent, 2006.
4. Ochildiyeva, H. (2022). Lexical and grammatical categories of nouns. *International Journal of Social Sciences & Interdisciplinary Research*.
5. Ochildiyeva, H. (2022). The importance of innovative educational technologies in teaching the subject of the russian language. *asia pacific journal of marketing & management review*.
6. Ochildiyeva, H. (2022). Lexical and Phraseological Means of Expressing Ethical Evaluation of a Person in Russian and Uzbek Languages. *MIDDLE EUROPEAN 120 SCIENTIFIC BULLETIN*.
7. G'ulomovna, O. H. (2022). THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE SUBJECT OF THE RUSSIAN LANGUAGE. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 11(12)*, 8-10.
8. Рахмонова, Н. (2024). ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОСМЕТОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 2(56), 134-140.
9. Рахмонова, Н. (2024). ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОСМЕТОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ: СТРАТЕГИИ ЗАИМСТВОВАНИЯ И ПРОБЛЕМЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 2(56), 127-133.
10. Rahmonova, N. (2024). THE ROLE OF EDUCATIONAL GAMES IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE. *University Research Base*, 900-904.
11. Rahmonova, N. (2024). TEACHING ENGLISH THROUGH LITERATURE AND CONNECTING WITH LANGUAGE TEACHING. *University Research Base*, 224-229.
12. Rahmonova, N. (2024). TEACHER UNDERSTANDING, RECOGNIZING LEARNING CHALLENGES, AND EMPLOYING EFFECTIVE INSTRUCTIONAL TECHNIQUES TO ENHANCE ENGLISH GRAMMAR PROFICIENCY. *University Research Base*, 875-879.
13. Aliyevna, Y. D. (2023). THE ISSUE OF THE SUBJECT AND ITS RELATION TO SYNTACTICS AND SEMANTICS. *Gospodarka i Innowacje*, 36, 214-217.
14. Aliyevna, Y. D. (2023). CATEGORIZATION OF LANGUAGE UNITS. *Gospodarka i Innowacje*, 36, 343-345.
15. Aliyevna, Y. D., & Omarovna, S. G. (2023). LEXICAL CONVERSION AND ITS REALIZATION. *Gospodarka i Innowacje*, 36, 346-350.
16. Yuldasheva, D. A. (2021). Some essential trends in teaching second language vocabulary. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 782-786.
17. Yuldasheva, D. A. (2017). Innovative methods of teaching English to young children. *Molodoy uchenyy*, (4.2), 138-2.
18. Yuldasheva, D. (2023). SUB'YEKTNING BADIY DISKURSDAGI FUNKSIYASI. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(8), 95-98.
19. Yuldasheva, D. (2023). INGLIZ TILIDA SUB'YEKT KATEGORIYASI KONSEPTUAL VOQEALANISHINING FUNKSIONAL TABIATI. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(8), 91-94.